

بررسی کتیبه‌های سنگی در حرم مطهر رضوی که متن نقش بسته بر روی آن‌ها شعر است

سنگ‌هایی بانوشته‌های لطیف

قسمتی از اشعار عباسعلی اختر طوسی

کتیبه دوازده بندی محتشم کاشانی

● از قصیده تا کتیبه؛ شعرهایی بر بستر سنگ بررسی و تقسیم‌بندی کتیبه‌های سنگی موجود در موزه آستان قدس رضوی نشان می‌دهد که محتوای بخش عمده این آثار، متون منظوم هستند؛ اشعاری که در دوره‌های مختلف تاریخی، با به سفارش شخصیت‌های سیاسی، فرهنگی یا براساس ارادت شاعران سروده شده‌اند تا بر بالای آزاره‌های زینت‌بخش دیوارهای این آستان باشند. قالب بیشتر این اشعار، قصیده است؛ قالبی که امکان توصیف، مدح و روایت را هم‌زمان فراهم می‌کرده‌است. مضمون اصلی نیز مدح امام رضا^(ع) و ستایش جایگاه معنوی حرم مطهر است. البته گاهی در خلال ابیات آن، شعرها به بانیان، تاریخ، تعمیرات و نام شاهان و حکمرانان محلی نیز اشاراتی کرده‌اند.

ضرب زمان، همانند هر اثر دیگری به این کتیبه‌ها هم رسیده و در برخی نمونه‌ها، تنها بخش‌هایی از آن‌ها باقی مانده تا نام شاعر و محل نصب آن‌ها برای همیشه در تاریخ گم شود. آثاری که عمدتاً متعلق به دوره قاجار هستند و فقدان این اطلاعات، شناسایی و پژوهش درباره پیشینه آن‌ها را ناتمام گذاشته است.

نکته دیگر درباره این سنگ‌نوشته‌ها، زبان اشعار آن است که همیشه فارسی نبوده است، چنان‌که در برخی کتیبه‌ها، اشعاری عربی دیده می‌شود که در آن‌ها نام ائمه اطهار^(ع) در قالب نظم ذکر شده و نشان دهنده گستره زبانی و محتوایی این سنت کتیبه‌نگاری است.

● هنرمندانی که نامشان بر لوح‌های سنگی نقش بست کتیبه‌های شعری حرم رضوی حاصل همکاری چند گروه از هنرمندان و صاحبان مشاغل وابسته به آستان قدس بوده‌اند. در میان آنان، نام‌خوش نویسان ومنت‌کارانی دیده می‌شود که با دقت و ظرافت، متن شعر را بر سنگ جاودانه کرده‌اند.

از جمله این هنرمندان می‌توان به محمدتقی موسوی، حسین بن محمدتقی موسوی، حسن خان و غلامحسین مثبت‌کاران آستانه، سید حبیب و ملاقاسم از قراشان آستانه، غلامحسین کیمیاقلم، میرزا آقا خوش‌نویس زنجانی، میرزا حسینقلی خوش‌نویس و محمدحسن رضوان به‌عنوان کتیبه‌نگار اشاره کرد. در کنار آنان، شاعران متعددی نیز اشعار این کتیبه‌ها را سروده‌اند؛ از جمله عصمت‌ا... بن

نمایی از کتب‌د حرم مطهر امام رضا (ع) گلدسته ها. ایوان طلا. خیابان طبرسی مشهد. عکاس محمد صانع ۱۳۵۰

زهرارنگنه |در میان کتیبه‌های سنگی موجود در حرم مطهر رضوی گروهی از آثار در کنار اینکه یک اثر شاخص معماری یا یادگار روایتی تاریخی هستند غنای ادبیات فارسی را هم یادآور می‌شوند زیرا متن نقش بسته بر روی آن‌ها شعر است. آثاری که بر سینه مرمر و سنگ خارا نشسته‌اند و در قالب قصاید و ابیات ستایش آمیز و مدایح هم ارادت به امام رضا^(ع) را بازتاب می‌دهند و هم بخشی از تاریخ فرهنگی و هنری آستان قدس رضوی را ثبت کرده‌اند. در نوشتارهای پیشین این مجموعه به دو گروه نخست کتیبه‌های سنگی یعنی کتیبه‌های تاریخی و کتیبه‌های حاوی آیات قرآن، ادعیه و روایات پرداخته و از امضای نام شاهان و حکاکان بر آن‌ها گفتیم. در این مطلب اما روایتمان درباره کتیبه‌هایی است که اشعار لطیف را بر سنگ‌های ضخیم نشانده‌اند و در خلال ابیات خود نام بانیان، شاهان، شاعران و رویدادهای مهم تاریخی را نیز حفظ کرده‌اند.

کتیبه اشعار محمد کاظم صبوری ملک الشعرا

خواجه مسعود بخاری متخلص به عصمت (از دانشمندان و شاعران اوایل عهد تیموری)، سعدی شیرازی (شاعر بنام سده هفتم هجری)، محتشم کاشانی (از شعرای مشهور دوره صفوی)، میرزا حبیب... قالی شیرازی متخلص به قالی (از شعرای نامدار عهد قاجار)، میرزا محمد حسین دبیرالملک فراهانی (متولی آستان قدس در اوایل قرن ۱۳ هجری قمری)، میرزا محمد کاظم صبوری خراسانی (از شعرای دوره ناصرالدین شاه قاجار)، ابوالحسن خرم شیرازی (از شاعران مقیم هند در قرن ۱۴ هجری قمری) محمد حسین میرزا مشهدی متخلص به نادری و ملقب به ملک الشعرا (از شاعران قرن چهاردهم هجری) و قاسم رسا.

● شعرعربی بر دیوارهای دارالسلام از دیگر نمونه‌های مهم، کتیبه‌ای عربی در رواق دارالسلام است که به خط نسخ و در دوره قاجار نگاشته شده است. این اثر به ذکر نام ائمه اطهار^(ع) اختصاص دارد و در قالب شعری ستایش آمیز، زنجیره امامت را از پیامبر اکرم (ص) تا امام مهدی (عج) معرفی می‌کند.

● کتیبه‌ای از دوازده‌بند محتشم کاشانی یکی از نمونه‌های برجسته این گروه، کتیبه‌ای از دوازده‌بند معروف محتشم کاشانی است. کتیبه‌ای که در دوره قاجار و به خط نستعلیق کتابت شده است. این سنگ نوشته در همان روزگار، پیش چشم زائران و در آزاره راهروی بین دارالسلام و ایوان طلای نادری نصب بوده است. در این کتیبه، بخشی از مرثیه مشهور محتشم

نمونه‌ای از کتیبه با اشعار عربی

کتیبه اشعار میرزا محمد حسین دبیرالملک فراهانی

● شعر در ستایش حریم قدسی در روضه منوره یکی از مهم‌ترین کتیبه‌های شعری حرم، اثری از دبیرالملک فراهانی است که به خط نستعلیق و در سال ۱۲۸۷ قمری بر بالای آزاره روضه منوره نصب شده‌است. این کتیبه توسط میرزا حسینقلی خوش‌نویس کتابت شده‌است و نمونه‌های فاخر کتیبه‌نگاری دوره قاجار به شمار می‌رود. در این شعر، روضه منوره با مفاهیم متعالی مانند کعبه، عرش، سدره‌المنتهی و طور سینا مقایسه شده و در نهایت، از هر تصور و تخیل انسانی فراتر دانسته می‌شود. شاعر در ابیات خود، فضای حرم را چنان توصیف می‌کند که گویی محل نزول نور الهی و محل تسبیح فرشتگان است. عباراتی چون «یا وجه...»، «یا سرا...»، «یا عین...»، «یا علم...» و «یا حجة...» نیز به عنوان اسماء الهی در این کتیبه سنگی دیده می‌شود که شاعر آن را در میان ابیات گنجانده است.

● قصیده‌ای در وصف حریم رضوی در دارالسلام از دیگر کتیبه‌های مهم، اثری از محمدکاظم صبوری است که در رواق دارالسلام نصب بوده و به خط نستعلیق کتابت شده است. این کتیبه به سفارش محمدتقی میرزا رکن‌الدوله و در سال ۱۳۰۶ قمری ساخته شده است.

شاعر در این قصیده، حرم رضوی را حریمی قدسی توصیف می‌کند که حتی فرشتگان برای ورود به آن، نیازمند طهارت و اجازه‌اند. در ادامه، از شکوه معماری، نورانیت فضا و جایگاه معنوی این رواق سخن گفته و فضای حرم را با مفاهیم بهشتی مقایسه کرده است.

در بخش دیگری از شعر، به نقش حکومت وقت و امنیت دوران اشاره شده و فضای سیاسی دوره قاجار نیز در لابه‌لای ابیات قابل مشاهده است که البته به دور از واقعیت به نظر می‌رسد.

● کتیبه کفشداری قاپنی‌ها دیگر کتیبه نیز متعلق به دوره قاجار است. اثری که به خط نستعلیق نوشته شده و نام کاتب آن نامشخص است. این کتیبه سنگی در کفشداری قاپنی‌ها در صحن آزادی نصب بوده است. متن این سنگ نوشته بخشی از قصیده عباسعلی اختر طوسی را در خود دارد که در آن به ساخت یکی از کفشداری‌ها در دوره فتحعلی شاه و آینه‌کاری آن در سال ۱۳۱۴ قمری توسط سید نصرا... بخارایی اشاره شده است؛ شخصی که ظاهراً برای زیارت از بخارا به مشهد آمده است.

یادگار یک شاهزاده قاجاری در آستان مبارک امام رضا(ع)

فریدون میرزا فرمانفرما و بهسازی حرم مطهر

نگاره‌ای از فریدون میرزا فرمانفرما اثر صنیع الملک

ترابی ا نام حرم مطهر امام رضا^(ع) در طول تاریخ میان اوراق کتاب‌ها و اسناد بسیاری آمده است اما شاید جالب باشد بدانید که از کلمه حرم (حریمی که مقصود حرم رضوی باشد) برای نخستین بار در ۱۰ شوال ۱۲۲۰ قمری (۲۴ خرداد ۱۲۳۵ خورشیدی) در مطبوعات خراسان استفاده می‌شود. روزنامه کاغذ اخبار در این تاریخ با اشاره به ورود شاهزاده فریدون میرزا به مشهد از بهسازی‌هایی در حرم مطهر رضوی خبر می‌دهد و می‌نویسد: «از قراری که در روزنامه خراسان نوشته بودند، نواب مستطاب شاهزاده والاخبار فریدون میرزا فرمانفرمایی مملکت خراسان، هفتم رمضان المبارک از آق دریند مراجعت کرده، همان روز خلعت عیدی اعلی حضرت پادشاهی را پوشیده، لازمه احترام را در استقبال خلعت آفتاب طلعت به عمل آورده بودند و روز هشتم ماه مزبور داخل شهر شده، به جهت تهنیت و توقیر و احترام خلعت، روز ورود به شهر چند توپ شلیک شده، اعیان شهر کلا به استقبال نواب معزی الیه رفته بودند و بعد از آنکه نواب معزی الیه به زیارت روضه منوره رفته و مراجعت کرده بودند، گویا شاهزاده فریدون میرزا در وقت برگشت از زیارت متوجه برخی خرابی‌ها می‌شود و همانجا به تولیت حرم مطهر دستور رفع مشکلات را می‌دهد. اما این مشکلات که منجر به بهسازی می‌شود، چه بوده است. روزنامه کاغذ اخبار می‌نویسد: «ایشان چون در سنگ‌های نهر خیابان(نهر نادری یا نهر شاهی) خرابی مشاهده کرده بودند، دستورالعمل داده و قدغن کرده بودند که تا وقت تعمیر استفاده شود. سپس فرمودند به زودی تعمیر خرابی‌های آنجا را نموده، آب ببندازند و مقرب الخاقان میرزا فضل ا... وزیر نظام و متولی باشی و پیشکار خراسان هم قدغن کرده بودند، تا بهبود وضع صحن زائی در آن قدم بزنند. پس دستور داده، سنگ‌های توی صحن کهنه را یکجا کنده از نو سنگ فرش نمایند و طلاکاری‌های ایوان کهنه را که ضایع شده بودند، استاد گماشته‌اند که پاک کرده کلا آن را از گنبد و سقاخانه دوباره طلاکاری نمایند و همچنین مسجد گوهرشاد را هم بنا گذاشته‌اند که درست تعمیر نمایند و دیوارهای حرم را بنا انداخته و درست تعمیر نموده‌اند و خیلی خوب و منقح ساخته شده است.» اما شاید سؤال باشد که شاهزاده فریدون کیست؟ شاهزاده فریدون میرزا، شاهزاده قاجار و پسر پنجم عباس میرزا بود که در زمان پادشاهی ناصرالدین شاه، به عنوان والی خراسان منصوب می‌شود و می‌تواند صلح و آرامش را به این ولایت بازگرداند. او همچنین موفق می‌شود محمدامین خان (امیر خویه) را که ظاهراً در تاریخ ۴۰ هزار نفره داشته و سبب ناامنی بسیاری در خراسان بوده، شکست بدهد و او را همراه با چهارده شاهزاده دیگر به قتل برساند. فریدون میرزا بابت این پیروزی مهم، هدایای ارزشمندی از شاه دریافت می‌کند.

روایت است که فریدون میرزا یکی از شاهزادگان خردمندتر سلسله قاجار بوده و نسبت به مردم خیرخواهی نشان می‌داده است. او با نام ادبی «فرخ» شعر می‌سروده که نمونه‌های آن را می‌توان در «مجمع الفصحاء» نوشته رضاقلی خان هدایت، و «حدیقة الشعراء» نوشته احمد دیوان بیگی پیدا کرد. فریدون میرزا در سال ۱۲۷۲ در مشهد بر اثر بیماری وبا دارفانی را وداع می‌گوید.

بشر یک میلیون سال بعد می‌تواند ماشین پرنده بسازد

گروه تاریخ و هویت|ماجرای برادران رایت و ساخت اولین وسیله پرواز قصه‌ای بود که پچه‌های دهه۶۰ آن را در کتاب‌های درسی خوانده‌اند و به یاد دارند. این دو برادر سال‌ها بر روی گلایدرها و وسایل نقلیه مشابه قبل از نخستین پروازشان کار کردند و توانستند نامشان را برای ابداع اولین روش منطقی هدایت هواپیما در تاریخ علم ثبت کنند. با این همه جالب است بدانید که هشت روز پیش از انجام اولین پرواز برادران رایت، روزنامه نیویورک تایمز در مقاله‌ای نوشته است که: «انسان از یک تاده میلیون سال آینده ممکن است بتواند ماشین پرنده بسازد.» یعنی بازه زمانی تلاش بشر برای ساخت ماشین پرنده را یک میلیون سال بعد تخمین می‌زند در حالی که تغییرات هر روزه علمی نشان می‌دهد تنها ۱۲۰ سال پس از اختراع این دو برادر، ساخت ماشین پرنده رویایی دور نیست و شاید در همین سال‌ها ساخته و به بازار عرضه شود و کار به حتی بیست سال بعد هم نرسد چه رسد به یک میلیون سال بعد. روزنامه نیویورک تایمز عکس‌های بالا را از برادران رایت در همان ایام منتشر کرده است.

